

VAIKŲ PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS „OLWEUS“ EFEKTYVUMO RAIŠKA: MOKYKLOS BENDRUOMENĖS NARIŲ PATIRTIES ANALIZĖ

Aurelija Baniulienė, Audronė Juodaitytė

Šiaulių m. pedagoginė psichologinė tarnyba

Šiaulių universiteto Edukacinių tyrimų mokslinis centras

Įvadas

Patyčios yra dažniausia agresijos forma mokykloje, kuriai šiandien skiriama labai daug dėmesio tiek moksliniuose tyrimuose, tiek ir praktinėje mokyklų socialinės veiklos srityje. Tai vaikų agresijos išraiška, kai kas nors nuolat tyčia atlieka kitą asmenį skaudinančius veiksmus arba žemina žodžiais (persekioja) (Olweus, Limber, 2008). Pasirenkamas vaikas, kuris nesugeba apsiginti.

Užsienio šalyse atliekama daug tyrimų, skirtų patyčių reiškiniui apibūdinti pagal skriaudėjų lytį (Piskin, 2002; Pateraki, Houndoumadi, 2001), vaidmenis (aukos, skriaudėjo, liudininko) (Andreou, 2001; Sutton, Smith, 1999; Pateraki, Houndoumadi, 2001); prievartos formas ir jų poveikį aukai (Maliki, Asagwara, Ibu, 2009). Išskirtinis dėmesys tenka neigiamoms patyčių pasekmėms (Holt, Finkelhor, Kantor, 2007), apibūdinant dalyvių situaciją (socialinę kultūrinę, psichinę, fizinę ir kt.).

Visuomenei modernėjant, klestint elektroninėms priemonėms, atskleidžiamos ir analizuojamos naujos, t. y. kibernetinės patyčių formos (Dilmac, 2009; Juvonen, Gross, 2008). Todėl daug dėmesio teikiama patyčių prevencinėms programoms, jų poveikiui (Jong-Un Kim, 2006; Heinrichs, 2003; Whitted, Dupper, 2005; O'Moore, Minton, 2005; Bradshaw, Sawyer, O'Brennan, 2007; Edmondson, Hoover, 2008; Greene, 2006; Hawker, Boulton, 2000).

Daugelio mokslininkų nuomonė dėl patyčių pasekmių yra vienareikšmiška – patyčios turi neigiamų pasekmių jų aukoms, o kartais – ir pačiam patyčių iniciatoriui (skriaudėjui). Todėl Lietuvoje pastaruoju metu išvėlgiamas politikų ir kitų vaikų pagalbos specialistų siekis ir pastangos mažinti vaikų smurto ir patyčių mastą mokyklose, pasitelkiant įstatyminę bazę ir prevencines programas. Tačiau, nepaisant šių veiksmų, pagal vaikų patiriamų mokyklose patyčių skaičių, Lietuva pirmauja Europoje.

Patyčių reiškinys byloja, kad Lietuvoje itin svarbi yra saugios mokyklos idėja, kuri turi tapti vienu iš siekiamų prioritetų (Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama kurti saugią mokyklą ir mažinti patyčių mastą mokyklose, priėmė nutarimą dėl „Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo“ (2008 m.

balandžio 28 diena). Jo tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programa (7.3 priemonė) įtvirtina Lietuvoje Norvegijos Bergeno universiteto psichologijos profesoriaus Dan Olweus parengtą prevencinę programą prieš patyčias (OPPP). Tikimasi, jog ją įgyvendinant Lietuvos mokyklose mažės smurto prieš vaikus ir tarp vaikų paplitimo mastas.

D. Olweus sukurta patyčių prevencijos programa bei jos įgyvendinimas Lietuvoje gali sukelti tam tikrų sunkumų, nes ji sudaryta užsienio šalies (Norvegijos) specialisto; ji taikoma Lietuvos švietimo sistemos kultūros kontekste, kuriame prevencija suprantama, kaip suaugusiųjų sudarytas veiksmų planas (dažniausiai drausminančio pobūdžio), skirtas vaikams. OPPP orientuota į visos mokyklos bendruomenės dalyvavimą (tiek pedagogų, tiek ir kitų socialinės pagalbos specialistų – psichologų, socialinių pedagogų, vadovų ir aptarnaujančio personalo), įgyjant naujų žinių ir prevencinės patirties. Tai leidžia formuluoti tyrimo *problemą* – kaip reiškiasi D. Olweus patyčių prevencijos programos efektyvumas per mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP, patirtį.

Tyrimo objektas – vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo raiška mokykloje.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumas reiškiasi per mokyklos bendruomenės narių įgytą patirtį, žinias, sampratas, vertybes, įsitikinimus, reikšmingus patyčių veiksmų prevencijai.

Tyrimo tikslas – iširti OPPP efektyvumą, analizuojant mokyklos bendruomenės narių patirtį patyčių prevencijos programoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, turinio (content) analizė, pusiau standartizuotas interviu.

Tyrimo duomenų analizės metodologija. Tyrimo duomenims rinkti taikyta kokybinė priemonė, leidžianti gauti papildomų žinių apie mažai tirtą reiškinį, kurių pagrindu galima kurti hipotetinį, tolesniam tyrimui skirtą objekto modelį (Bitinas, 2006). Duomenys buvo renkami taikant turinio (content) analizės ir pusiau struktūruoto interviu metodą. „Patyčių

prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams“ (toliau Vadovas) turinio (content) analizėje išskirtos keturios žinių sritys, reikšmingos patyčių reiškinių prasmėms pažinti, prevencinėms galimybėms analizuoti. Pusiaus standartizuoto interviu metu informantams pateikti penki būtini klausimai bei numatyta aštuoniolika teiginių, padėsiančių įprasmiti interviu duomenis. Klausimais stengtasi atskleisti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje, patirtį, sukauptą vykdant patyčių veiksmų prevenciją.

Kokybiniam tyrimui taikytas dedukcinis modelis – samprotavimo kryptis nuo bendrųjų prie atskirų dalykų (Valackienė, 2007). Atsakymai buvo kokybiškai nagrinėjami turinio (content) analizės atviro kodavimo metodu, t. y. tiriamųjų atsakymai sugrupuojami į apibendrintas ir įvardytas prasmines kategorijas bei skaičiuojami kiekvienos kategorijos pasikartojantys prasminių vienetų dažniai – skaičiai, parodantys tam tikros kategorijos pasikartojimą (Квале, 2003). Galutiniam tyrimo etape, analizuojant ir interpretuojant rezultatus, interviu duomenys lyginami su OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenimis, tikslinamos rezultatų interpretacijos ribos (Tidikis, 2003).

Siekiant suprasti ne tik tekstą, tačiau ir jo priklausomybę nuo socialinio konteksto, tyrime atlikta diskurso analizė. Pasirinkta analizė kaip tinkamiausia priemonė „natūraliems“ tekstams ir pokalbiams atskleisti. Tai idėjų, sąvokų ir kategorijų visuma, kuriama tam tikrais socialiniais veiksmais. Per juos socialinei realybei suteikiamos reikšmės (Pranckevičienė, Endriulaitienė, 2009).

Tyrimo metodologinės koncepcijos. Vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo raiškos mokykloje, bendruomenės narių patirties analizės kontekste tyrimas grindžiamas interakcinio simbolizmo, socialinio konstruktyvizmo teorijomis.

1 lentelė. *Patyčių raiška pagal agresijos formas*

Kategorijos	N	Subkategorijos	N	Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose	14	Patyčių objekto atskyrimas nuo socialinės grupės	6	„<...> tyčinis išstūmimas iš socialinės grupės <...>“; „<...> neleisdavo jai sėdėti prie to paties stalo per priešpiečius <...>“; „<...> ar visiškai ją ignoruoja“
		Melagingų gandų skleidimas	3	„<...> melagingos nešvankios apkalbos, šmeižtas“; „<...> jam už nugaros sklinda įžeidžiančios kalbos <...>“
		Patyčių objekto izoliavimas nuo bendros veiklos	2	„<...> pašalinant iš <...> bendros veiklos“; „<...> patyčių objektu pasirinktas mokinys <...> išstumiamas iš kokios nors bendros veiklos“
		Persekiojimas dėl realios ar numanomos seksualinės orientacijos	2	„<...> dažnai persekiojami dėl numanomos ar realios jų seksualinės orientacijos“; „Bendraklasiai vadino jį „žydrū“ <...>“
		Manipuliavimas draugyste	1	„<...> toks elgesys kaip <...> manipuliavimas draugyste“

Tyrimo imtis. OPPP Vadovo turinio (content) analizė atlikta 2009 m. gruodžio mėnesį; pusiau standartizuotas interviu – 2010 m. kovo mėnesį. Tyrimas atliktas Telsių m. „Džiugo“ vidurinėje mokykloje, kuri pasirinkta iš kitų mokyklų, įgyvendinančių OPPP, patogiosios atrankos būdu. Mokykla nuo 2009 m. birželio 26 d. įgyvendina OPPP. Tyrime dalyvavo 12 mokyklos bendruomenės narių, pasirinktų patogiosios atrankos būdu.

Tyrimo rezultatų analizė. Kokybinio tyrimo metu sukaupta gausi empirinė medžiaga, atskleidžianti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ vaikų patyčių prevencijos programoje, įgytą patirtį, reikšmingą patyčių veiksmų prevencijai. OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu išskirti keturi duomenų turinio segmentai: patyčių formų cikliškumo raiška ir patyčių atpažinimo galimybės; patyčių dalyvių vaidmenys, charakteristikos ir veiksmų ypatumai; patyčių pasekmės dalyviams, veikėjams, mokyklos klimatui ir bendruomenei; patyčių plėtros tendencijų slopinimo galimybės mokykloje. Mokyklos bendruomenės narių interviu išskirtos šios duomenų turinio sritys: patyčių esmės ir formos apibūdinimai; patyčių dalyvių charakteristikos; patyčių pasekmių socialinės kultūrinės prasmės mokyklos dalyviams aiškinimas; prevencinės veiklos formų taikymo galimybių apibūdinimas.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės duomenys

Patyčių formų, cikliškumo, reiškinių atpažinimo galimybių analizė yra vieni svarbiausių pirminės bei antrinės prevencijos aspektų, sąlygojančių socialinio kultūrinio reiškinių pristabdymą ar jo išvengimą. Apibūdinime vaikų patyčių pagal agresijos formą raišką kategorijomis ir subkategorijomis (1 lentelė).

1 lentelės tęsinys

Žodinės patyčios	12	Etiketės	5	„<...> bjauriai pravardžiuodavo, pavyzdžiui, „debile“, „atsilikėle“ ir panašiai <...>“; „<...> pravardžiuodavo ją „kūdikėliu“; „<...> ji išvadinama „kvaila“ ir „baisia“
		Rašteliai	4	„Kažkurios net prirašinėjo nešvankių užrašų apie ją mergaičių tualete“; „Kone kasdien kas nors įmeta į jos kuprinę nemalonių raštelių <...>“; „<...> siunčiami anoniminiai užgaulūs rašteliai“
		Žeminimas	2	„Tipiški tokių patyčių pavyzdžiai – žodinis užgauliojimas menkinant, žeminant <...>“; „<...> žodinis užgauliojimas <...>“
		Užgauliojimas	1	„<...> žodiniu užgauliojimu <...>“
Fizinės patyčios	10	Mušimas	4	„Patyčioms būdingos įvairios išraiškos formos, pavyzdžiui, fizinis smurtas (mušimas) <...>“; „<...> perversdavo ant žemės, kartais net kumšteldavo į galvą <...>“
		Stumdymas	3	„<...> dažnai apstumdydavo jį <...>“
		Apspjaudymas	1	„<...> ar apspjaudant“
		Daiktų niokojimas	1	„<...> sulaužydavo pieštukus, suplėšydavo jo užrašus <...>“
		Užkarda	1	„<...> pastodavo jai kelią koridoriuje <...>“
Kibernetinės patyčios	4	Nemalonių žinučių siuntinėjimas telefonu	2	„<...> žinučių siuntinėjimas <...> mobiliu telefonu“; „išsiuntinėjo kitiems klasės mokiniams nuotraukas <...>“
		Skaudinantis bendravimas pokalbių svetainėse	2	„<...> naudojantis internetinių pokalbių programomis, kuomet žinutės gavėjas mato tik siuntėjo slapyvardį“
Daiktų atiminėjimas	4	Reketas	2	„<...> atimdavo jo pinigus, skirtus pietums“
		Vertimas daryti tai, ko vaikas nenori	2	„<...> kasryt atimdavo iš jo priešpiečius ir liepdavo vogti <...>“

Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę, išsamiausiai atskleista kategorija „Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose“, kurią galima suskirstyti į penkias subkategorijas. Subkategorijų turinys rodo, kad patyčių objekto atskyrimas nuo socialinės grupės, melagingų gandų skleidimas, patyčių objekto izoliavimas nuo bendros veiklos, persekiojimas dėl realios ar numanomos seksualinės orientacijos bei manipuliavimas draugyste yra siekis pakenkti mokinio socialinei padėčiai bendraamžių grupėje.

Kategorijos „Žodinės patyčios“ dėmesys sutelkiamas į vaikų patyčias, panaudojant žodinę rašytinę agresijos formą. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Etiketės“, parodanti vaikus, kurie tyčiojasi iš kitų, siekį pažeminti žodžiu, adresuojat aukai įžeidžiančius epitetus (<...> *bjauriai pravardžiuodavo, pavyzdžiui, „debile“*, „atsilikėle“ ir panašiai <...>). „Žodinių patyčių“ kategorijos subkategorijos „Rašteliai“ dėmesys skiriamas skriaudėjų siekiui tyčiotis ir tapti nežinomam aukai. Rašteliai leidžia skriaudėjui likti skriaudžiamojo neidentifikuotam (*Kažkurios net prirašinėjo nešvankių užrašų apie ją mergaičių tualete*).

Patyčių raiškos pagal agresijos formą kategorijos „Fizinės patyčios“ turinys atskleidžia fizinių veiksnių naudojimo spektrą. Išsamiai pateiktos subkategorijos „Mušimas“ ir „Stumdymas“. Fizinių veiksnių naudojimas įtvirtina skriaudėjo pranašumą (<...> *perversdavo ant žemės, kartais net kumšteldavo į galvą <...>*; <...> *dažnai apstumdydavo jį*

<...>). Išsamiausias subkategorijos „Mušimas“ ir „Stumdymas“ rodo fizinės žalos sukėlimo patyčių aukai galimybę. Siauriausios tokios patyčių formos, kurios apima kategorijas „Kibernetinės patyčios“ ir „Daiktų atiminėjimas“. Patyčios kibernetinėje erdvėje plinta per tretinės komunikacijos technines priemones (<...> *žinučių siuntinėjimas <...> mobiliu telefonu*.) bei pokalbių svetainėse (<...> *naudojantis internetinių pokalbių programomis, kuomet žinutės gavėjas mato tik siuntėjo slapyvardį*). Siuntinėjimas žinučių, kai negalima identifikuoti skriaudėjo tapatybės, rodo, kad tai nėra vaiko, kuris tyčiojasi, konfrontacija akis į akį su patyčių objektu, panaudojant fizinę jėgą. Patyčios, nenaudojant fizinės jėgos, nesukelia fizinės žalos skriaudžiamajam.

Kategorija „Daiktų atiminėjimas“ sudaryta iš dviejų subkategorijų – „Reketas“ (<...> *atimdavo jo pinigus, skirtus pietums*) ir „Vertimas daryti tai, ko vaikas nenori“ (<...> *kasryt atimdavo iš jo priešpiečius ir liepdavo vogti <...>*).

Įvairus agresijos formų naudojimas patyčių metu rodo šio reiškimo problematiškumą. Išsamiau atskleistos patyčių formos, kurių veiksmai nesukelia aukai fizinio skausmo pojūčio, o labiau orientuoti į emocinį įžeidimą ar orumo žeminimo jausmą. Atskleistos patyčių raiškos pagal agresijos formas ypatumai leidžia išsamiai charakterizuoti socialinio kultūrinio reiškimo dalyvius (2 lentelė). Tai sudaro sąlygas plačiau analizuoti prevencinės veiklos galimybes.

2 lentelė. *Patyčių liudininkų, aukų, skriaudėjų vaidmenys ir jų raiška patyčiose*

Kategorijos	N	Subkategorijos	N	Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Liudininkų pozicija	10	Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai	3	„Šie mokiniai aktyviai ir atvirai palaiko patyčias, pavyzdžiui, juokdamiesi ar atkreipdami dėmesį į patyčias, tačiau prie patyčių neprišlida“
		Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai	2	„Šie mokiniai pritaria patyčioms, tačiau atvirai nedemonstruoja palankumo ir pritarimo tokiam elgesiui“
		Galimi gynėjai	2	„Šie mokiniai nepritaria patyčioms ir mano, kad turėtų padėti vaikui, iš kurio tyčiojasi, tačiau paprastai nesiima aktyvių veiksmų“
		Gynėjai	2	„Jie nepritaria patyčioms ir padeda ar bent mėgina padėti tam mokiniui, kuris yra skriaudžiamas“
		Neutralūs stebėtojai	1	„Tai mokiniai, kurie neišitraukia į patyčias, aktyviai nepalaiko nė vienos pusės ir neužima jokios pozicijos patyčių situacijoje“
Patyčių aukų pozicija	6	Nuolankios aukos	3	„<...> nuolankios aukos kenčia nuo patyčių, tačiau neatsako skriaudėjams <...> neprovokuoja patyčių“
		Provokuojančios aukos	3	„<...> kenčia nuo patyčių ir patys tyčiojasi iš kitų“
Skriaudėjų pozicija	4	Mokiniai, kurie tyčiojasi	2	„Šie mokiniai nori tyčiotis, inicijuoja patyčias ir užima lyderio poziciją“
		Pasekėjai arba pakalikai	2	„Šie mokiniai palankiai vertina kitų užgauliojimą ir aktyviai dalyvauja patyčiose, tačiau dažniausiai nėra patyčių iniciatoriai ir nevadovauja patyčioms“

Patyčių aukos, skriaudėjo, liudininkų vaidmenys bei jų raiška šiuose procesuose iliustruojami trimis kategorijomis ir devyniomis subkategorijomis. Išsamiausiai OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu atskleista kategorija „Liudininkų pozicija“. Liudininkai įvardijami kaip patyčių dalyviai. Jiems skiriamas dėmesys, reiškiamas penkiomis subkategorijomis. Liudininkai patyčiose užima įvairias pozicijas. Išsamus liudininkų teigiamų ir neigiamų pozicijų atskleidimas rodo įvairiapusį jų dalyvavimą patyčiose.

Išskirtas patyčių liudininkų vaidmuo atspindi keletą aspektų: patyčių liudininkų požiūrį į patyčias bei galimą jų elgesį ar reakcijas skriaudžiamojo mokinio atžvilgiu. Teigiamą liudininkų požiūrį į patyčias atskleidžia subkategorijos „Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai“, „Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai“.

Išsamiausiai aptariamas subkategorijos „Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai“ turinys, kuris rodo liudininkų netiesioginį išitraukimą į procesą (*Šie mokiniai aktyviai ir atvirai palaiko patyčias, pavyzdžiui, juokdamiesi ar atkreipdami dėmesį į patyčias, tačiau prie patyčių neprišlida*). Patyčių liudininkai gali būti grėsmės šaltiniu skriaudžiamajam. Subkategorija „Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai“ reiškia, kad liudininkai savo pozicija palaiko skriaudėjus (*Šie mokiniai pritaria patyčioms, tačiau atvirai nedemonstruoja palankumo ir pritarimo tokiam elgesiui*). Liudininkų palankumas patyčių aukoms pagrindžiamas subkategorijose „Galimi gynėjai“ bei „Gynėjai“. Jis atskleidžiamas mėginimu padėti skriaudžiamajam (*Šie mokiniai nepritaria pa-*

tyčioms ir mano, kad turėtų padėti vaikui, iš kurio tyčiojasi, tačiau paprastai nesiima aktyvių veiksmų) ir pagalbos jam suteikimą (*Jie nepritaria patyčioms ir padeda ar bent mėgina padėti tam mokiniui, kuris yra skriaudžiamas*). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Neutralūs stebėtojai“, leidžianti daryti prielaidas, kad patyčių liudininkai užima labiau skriaudėjo ar skriaudžiamojo poziciją nei lieka neutralūs.

Be liudininkų vaidmenų bei jų raiškos patyčiose, išskiriamas aukos vaidmuo. Kategorija „Patyčių aukos pozicija“ iliustruojama subkategorija „Nuolankios aukos“, kurios turinys atskleidžia skriaudžiamojo nesipriešinimą skriaudėjui (*<...> nuolankios aukos kenčia nuo patyčių, tačiau neatsako skriaudėjams <...> neprovokuoja patyčių*) ir „Provokuojančios aukos“, kurios turinys rodo skriaudžiamojo patyčių veiksmų prieš jį provokavimą (*<...> patys užgaulioja ir nukentia nuo patyčių <...>*). Išsamiai apibūdinta nuolankių ir provokuojančių aukų pozicija rodo, kad skriaudžiamasis taip pat gali elgtis agresyviai. Kategorija „Skriaudėjo pozicija“ apima mokinių, kurie tyčiojasi, veiksmus. Tai įprasminama subkategorijoje „Mokiniai, kurie tyčiojasi“ (*Šie mokiniai nori tyčiotis, inicijuoja patyčias ir užima lyderio poziciją*). Svarbūs yra mokiniai – skriaudėjo pasekėjai patyčių procese. Tai atskleidžia subkategorija „Pasekėjai arba pakalikai“ (*Šie mokiniai palankiai vertina kitų užgauliojimą ir aktyviai dalyvauja patyčiose, tačiau dažniausiai nėra patyčių iniciatoriai ir nevadovauja patyčioms*). Vaikai, kurie tyčiojasi, turi palaikančiųjų mokinių. Tai gali lemti patyčių dalyvių didesnį skaičių.

„Olweus“ prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės kategorijos bei jas įprasminančios subkategorijos rodo, kad patyčiose kiekvienas mokinys vertinamas kaip prisiimantis kurį nors vaidmenį ir užimantis tam tikrą teigiamą ar neigiamą po-3 lentelė. **Nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinimai**

Kategorijos	N	Subkategorijos	N	Teiginiai
1	2	3	4	5
Patyčių dalyviai	9	Patyčių aukos	4	„Vaikai, kurie nuolat patiria bendraamžių priekabiavimą <...>“; „<...> patiria priekabiavimą ir patyčias <...>“; „Patirtų pažeminimų atgarsiai ir traumos lydi vaikus <...>“; „<...> kurie jautėsi atstumti bendraamžių <...>“
		Skriaudėjai	3	„Mokiniai, kurie tyčiojasi iš kitų, taip pat susiduria su įvairiais sunkumais <...>“; „Dauguma mokinių, linkusių skriausti kitus dažnai išitraukia <...>“; „<...> prevencija svarbi ir reikalinga <...> ir tiems, kurie skriaudžia kitus“
		Liudininkai	2	„Moksleiviai, tapę patyčių liudininkais, taip pat susiduria su neigiamomis pasekmėmis“; „<...> patyčių padariniai paliečia visus <...>“
Platesnė bendruomenė	5	Šeimos	3	„<...> šeimos ir visa bendruomenė <...>“; „Matyti, kaip tavo vaiką skriaudžia mokykloje labai baisu“; „<...> šeima iškelė bylą mokyklų valdybai.“
		Mokyklos	1	„<...> mokyklos <...> dar ilgai jaus šių žiaurių įvykių padarinius“
		Juridiniai asmenys	1	„Pagrindiniai šių įstatymų priėmimo motyvai, buvo ne tik bendras susirūpinimas mokinių saugumu ir gerove <...>“
Mokyklos mokytojai ir visi mokiniai	4	Visi mokiniai	2	„Tai varžo mokinius ir kliudo jiems mokytis“; „<...> jie ima jaustis nesaugiai <...>“
		Mokytojai	2	„Darbuotojai stebėjo <...>“, „<...> nukenčia ir darbuotojai“

Nukentėjusieji patyčiose apima platų asmenų, išitraukusių į mokyklos bendruomenę, spektrą. Tai leidžia patvirtinti didelę patyčių neigiamų pasekmių amplitudę, įtraukiančią įvairius asmenis.

Išsamiausiai nukentėjusiųjų patyčiose analizė pateikta kategorijoje „Patyčių dalyviai“. Patyčių dalyviais įvardijami asmenys, tiesiogiai išitraukiantys į procesą. Subkategorijos rodo, kad nukentėjusieji patyčių dalyviai yra skriaudžiamasis, skriaudėjas ir liudininkai. Išsamiausiai pristatoma subkategorija „Patyčių aukos“ atskleidžia faktą, kad vaikai, iš kurių tyčiojasi, patiria daugiausia neigiamų pasekmių, kurios gali ir toliau tęstis (*Patirtų pažeminimų atgarsiai ir traumos lydi vaikus <...>*).

Kategorijos „Patyčių dalyviai“ subkategorijos „Skriaudėjai“ turinys patvirtina, kad vaikas, kuris tyčiojasi iš kitų, nukenčia ir pats (*Mokiniai, kurie tyčiojasi iš kitų, taip pat susiduria su įvairiais sunkumais <...>*). Neigiamos patyčių pasekmės sąlygoja prevencijos būtinumą (*<...> prevencija svarbi ir reikalinga <...> ir tiems, kurie skriaudžia kitus*).

Patyčių liudininkai irgi patiria neigiamų pasekmių. Subkategorijos „Liudininkai“ turinys iliustruoja neigiamą patyčių poveikį (*Moksleiviai, tapę patyčių liudininkais, taip pat susiduria su neigiamomis pasekmėmis*). Patyčios sukelia neigiamų pasekmių visiems dalyviams, neišskiriant jų užimamų pozicijų.

ziciją, galinčią iliustruoti užimamų pozicijų charakteristikas. OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenys atskleidė neigiamas patyčių pasekmes visiems patyčių dalyviams ir platesniajai bendruomenei (3 lentelė).

jų. Tai rodo šio reiškinių sudėtingumą.

Patyčių pasekmės atskleidžiamos siauriau išreikštoje kategorijoje „Platesnė bendruomenė“. Nukenčia ne tik tiesioginiai patyčių dalyviai, tačiau ir jų šeimos. Išsamiai pateiktos subkategorijos „Šeimos“ turinys iliustruoja vaikų, patiriančių patyčias, šeimos išgyvenimus (*Matyti, kaip tavo vaiką skriaudžia mokykloje labai baisu*). Siauriausiai išreikštų subkategorijų „Mokyklos“, „Juridiniai asmenys“ turiniai rodo, kad nukentėjusiais tampa nesusiję su mokyklos bendruomene asmenys, išgyvenantys įvairius neigiamus jausmus (*<...> mokyklos <...> dar ilgai jaus šių žiaurių įvykių padarinius; Pagrindiniai šių įstatymų priėmimo motyvai, buvo ne tik bendras susirūpinimas mokinių saugumu ir gerove <...>*).

Mokyklos bendruomenės narių diskursas vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo kontekste

OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu gautos duomenų turinio erdvės, jas įprasminančios kategorijos bei pusiau standartizuotu interviu išryškintos tyrinio erdvės ir kategorijos suteikia galimybę atskleisti vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo raišką mokyklos bendruomenės narių patirties kontekste.

Preveninės veiklos formų parinkimas itin svarbus patyčių mastui mažinti. Vadovo turinio (content) analizės metu atskleistos patyčių prevencijos

raiškos, mažinant patyčias, kategorijos atitinka mokyklos bendruomenės narių išskirtas prevencinių veiksmų kategorijas (4 lentelė).

4 lentelė. *Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal veiksmus, mažinančius patyčių mastą mokykloje*

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Dalijimosi informacija bendruomenėje reikšmė	13	Mokyklos bendruomenės narių atsakomybės už patyčias prisiėmimas	15
Atsakomybės prisiėmimas, stabdant patyčias	6	Pokalbis su mokyklos bendruomene	14
Teigiamo pavyzdžio demonstravimas	5	Bendruomenės narių dalijimosi informacija reikšmė	13
Suaugusiųjų pozityvus domėjimasis mokiniais	5	Mokyklos bendruomenės tarpusavio santykių gerinimas	8
Priežiūros mokykloje sistemos tobulinimas	5	Vaikų pasitikėjimo ir saugumo didinimas	7
Keitimasis informacija su kitais mokyklos bendruomenės nariais	4	Dalijimasis turima informacija su bendruomene	7
		Bendravimo su vaikais gerinimas	3
		Išorinė pagalba	3

Mokyklos bendruomenės narių išskirti svarbiausi patyčias mažinantys veiksmai: mokyklos bendruomenės atsakomybės prisiėmimas už patyčias, pokalbis su mokyklos bendruomene, informacijos dalijimosi reikšmė ir bendruomenės tarpusavio santykių gerinimas. Šiuo tyrimu išskirti svarbiausi patyčias mažinantys veiksmai atitinka OPPP Vadove pateiktus duomenis. Pozityvaus domėjimosi vaikais atskleidimas OPPP Vadove atitinka mokyklos bendruomenės narių vaikų pasitikėjimo, saugumo didinimo bendravimo su vaikais gerinimo kategorijų turinius. Mokyklos bendruomenės nariai išskiria išorinės pagalbos, kaip patyčių prevencijos veiksmų, galimybę, kuri nėra išsamiai akcentuojama OPPP Vadove. Mo-

kyklos bendruomenės nariai kaip vieną prevencijos priemonių įvardija konsultacijų su mokyklos specialistais galimybę. Tai pagrindžia mokyklos bendruomenės narių grupinės prevencinės veiklos svarbą.

Mokyklos prevencijos veiklos formų taikymas atitinka OPPP prevencijos programos raiškos priemones patyčių mastui mažinti. Galima teigti, kad tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai, atlikdami prevencijos veiksmus, įgijo teorinės bei praktinės patirties.

Preveninės veiklos formos patyčių dalyviams svarbą atkleidžia OPPP Vadovo turinio (content) analizė ir mokyklos bendruomenės narių interviu metu gauti duomenys (5 lentelė).

5 lentelė. *Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal prevencinės veiklos formas patyčių dalyviams*

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Skriaudėjo drausminimo priemonės	13	Pokalbiai su patyčių dalyviais	30
Pokalbio su patyčių dalyviais reikšmė	8	Sankcijos skriaudėjams	12
Bendradarbiavimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas	5	Bendravimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas	8
Mokinių tėvų susirinkimų tikslas	5	Mokinių užimtumo inicijavimas	7
Taisyklių prieš patyčias mokykloje įvedimas	5	Anketinė apklausa	4
Mokinių užimtumo inicijavimas	4	Individualaus darbo su patyčių dalyviais būdų parinkimas	4
Bendravimo su patyčių dalyviais būdai	3		

Mokyklos bendruomenės nariai išskyrė pokalbio su visais patyčių dalyviais svarbą. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai išvelgia pokalbio su patyčių dalyviais reikšmę, atskleidžia šios veiklos formos būtinumą.

Mokyklos bendruomenės nariai kaip prevencijos formą išskyrė skriaudėjui taikomas sankcijas, atitinkančias OPPP atskleistas skriaudėjo drausminimo priemones. Vadove išvardytos skriaudėjo drausminimo priemonės kur kas įvairesnės nei mokyklos

bendruomenės narių sankcijos.

Bendravimas su patyčių dalyvių tėvais / globėjais – svarbi prevencinės veiklos forma. OPPP Vadove atskleistas svarbiausias tokio bendravimo metodas buvo pagrįstas mokyklos bendruomenės narių. Pokalbyje su patyčių dalyvių tėvais ar globėjais siūlyta prisiimti bendrą atsakomybę.

OPPP Vadove išskirta mokinių užimtumo svarba ir individualus darbas su patyčių dalyviais. Tai pagrindžiama tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių. OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu pateikta mokinių tėvų susirinkimų svarba ir taisyklių prieš patyčias įvedimas. Mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia anketinės apklausos taikymo svarbą. OPPP anketinės apklausos vykdymą įvardija kaip priemonę, siekiant pagerinti prevenciją, sumažinti patyčių mastus. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės narių pateikta informacija iš dalies atitinka OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenis.

Viena iš prevencijos veiklų, padedančių mažinti patyčių mastą, yra individualus pokalbis. OPPP Vadove išskirta individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais / globėjais siekių sritis neatsispindi mokyklos bendruomenės narių interviu rezultatuose.

Išvados

1. „Olweus“ patyčių prevencijos programa pristato prevencijos priemones, pagrindžiant jas mokyklos, klasės, individualiu, bendruomenės lygmens komponentais. Programa į aktyvią veiklą prieš patyčias įtraukia visą mokyklos bendruomenę.
2. „Olweus“ patyčių prevencijos programa apeliuoja į bendruomenės narių aktyvų prevencijos diegimą, perimant naujas patirtis, orientuojantis į vaikų kultūrą bei atskleidžiant jų patyrimą. Programa skatina analizuoti vaikų kultūrą ir suprasti jų vaidmenis patyčiose, skatina rasti kiekvienam vaikui individualius pagalbos būdus.
3. „Olweus“ patyčių prevencijos programos mokykloje efektyvumą rodo pakitęs bendruomenės narių požiūris į patyčias, kaip socialinę kultūrinę patirtį, suprantant vaikų išgyvenimus. Kuriam prevencija, orientuojantis į vaikų patyrimą, identifikuoja patyčių dalyvius, kaip skirtingas pozicijas užimančius asmenis. Patyčių dalyvių, pozicijų identifikavimas patvirtina OPPP Vadove atskleistus patyčių dalyvius bei jų pozicijas.
4. Mokyklos bendruomenės nariai ankstesnę prevencinę kultūrą, orientuotą į suaugusiojo autoritarinį vaidmenį, eliminuojant diskusiją su vaikais, keičia į demokratiškais principais grįstą prevenciją. Nariai tiksliai apibrėžia veiklas ir strategijas, būtinas kolektyvinei visos mokyklos personalo kompetencijai kurti. Prevencinių priemonių, būdų ir pagalbos nukentėjusiems patyčiose teikimas, atitinkantis OPPP, sudaro sąlygas patyčių mastui mažėti. Mokyklos bendruomenės nariai įgytas žinias bei patirtį vertina kaip reikšmingą patyčių prevencijai. Bendruomenė, dalyvavusi OPPP, perėmė žinojimą, kuris leidžia pažvelgti į prevenciją per vaikų pozicijas ir vaidmenis.

Literatūra

1. Andreou E., 2001, Bully / Victim Problems and their Association with Coping Behaviour in Con ictual Peer Interactions Among School-age Children. In *Educational Psychology* [interaktyvus]. Nr. 21 (1). P. 59–66. [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
2. Bitinas B., 2006, *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
3. Bradshaw C. P., Sawyer A. L., O’Brennan L. M., 2007, Bullying and Peer Victimization at School: Perceptual Differences Between Students and School Staff. In *Psychology Review* [interaktyvus]. Nr. 36 (3). P. 361–382 [Žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
4. Dilmac B., 2009, Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students. In *Educational Sciences: Theory & Practice* [interaktyvus]. Nr. 9 (3). P. 1307–1325 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
5. Edmondson L., Hoover J., 2008, Process Evaluation of a Bullying Prevention Program: a Public School-County Health Partnership. In *Reclaiming children and youth* [interaktyvus]. Nr. 16 (4). P. 25–33 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
6. Greene M. B., 2006, Bullying in Schools: a Plea for Measure of Human Rights. In *Journal of Social Issues* [interaktyvus]. Nr. 62 (1). P. 63–79 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
7. Hawker D. S. J., Boulton M. J., 2000, Twenty Years’ Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. In *The Journal of Child Psychology and Psychiatry* [interaktyvus]. Nr. 41 (4). P. 441–455 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.lva.lt/data/rodyti.php?file=wiley.html>> ir duomenų bazę Wiley InterScience.
8. Heinrichs R. R., 2003, A Whole-School Approach to Bullying: Special Considerations for Children

- with Exceptionalities. In *Intervention in school and clinic* [interaktyvus]. Nr. 38 (4). P. 195–204 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
9. Holt M. K., Finkelhor D., Kantor G. K., 2007, Hidden Forms of Victimization in Elementary Students Involved in Bullying. In *School Psychology Review* [interaktyvus]. Nr. 36 (3). P. 345–360 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 10. Juvonen J., Gross E. F., 2008, Extending the School Grounds? – Bullying Experiences in Cyberspace. In *Journal of School Health* [interaktyvus]. Nr. 78 (9). P. 469–505 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
 11. Jong-Un Kim, 2006, The Effect of A Bullying Prevention Program on Responsibility and Victimization of Bullied Children in Korea. In *International Journal of Reality Therapy* [interaktyvus]. Nr. 26 (1). P. 4–8 <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> [2010-03-12]. ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 12. Maliki A. E., Asagwara C. G., Ibu J. E., 2009, Bullying Problems Among School Children. In *Journal of Human Ecology* [interaktyvus]. Nr. 25 (3). P. 209–213. <<http://www.krepublishers.com/02-Journals/JHE/JHE-25-0-000-09-Web/JHE-25-3-000-2009-Abst-PDF/JHE-25-3-209-09-1605-Maliki-A-E/JHE-25-3-209-09-1605-Maliki-A-E-Tt.pdf>>. [2010-03-09].
 13. Olweus D. Limber S. P., 2008, *Olweus patyčių prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams*. Vilnius. [s.n.].
 14. O’Moore A. M., Minton S. J., 2005, Evaluation of the Effectiveness of an Anti-Bullying Programme in Primary Schools. In *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. Nr. 31. P. 609–622. <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> [2010-03-13] ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 15. Pateraki L., Houndoumadi A., 2001, Bullying Among Primary School Children in Athens, Greece. In *Educational Psychology* [interaktyvus]. Nr. 21 (2). P. 167–175 [Žiūrėta 2010-03-13]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 16. Piskin M., 2002, School Bullying: Definition, Types, Related Factors, and Strategies to Prevent Bullying Problems. In *Educational Sciences: Theory & Practice* [interaktyvus]. Nr. 2 (2). P. 555–562 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per internetą: <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 17. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., 2008, *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
 18. Prancėvičienė A., Endriulaitienė A., 2009, *Psichologinės diagnostikos pagrindai: metodinė priemonė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
 19. Sutton J., Smith P. K., 1999, Bullying as a Group Process: An Adaptation of the Participant Role Approach. In *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. Nr. 25 (2). P. 97–111 <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> ir duomenų bazę EBSCO Publishing. [2010-03-14].
 20. Tidikis R., 2003, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
 21. Valackienė A., 2007, *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
 22. Whitted K. S., Dupper D., 2005, Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. In *Children & Schools* [interaktyvus]. Nr. 17 (3). P. 167–175, 246. <<http://biblioteka.su.lt/index.php?m=15&full=106>> [2010-03-17] ir duomenų bazę EBSCO Publishing.
 23. Квале С., 2003. *Исследовательское интервью*. Москва: СМЫСЛ.

MANIFESTATION OF EFFICIENCY OF “OLWEUS” CHILDREN BULLYING PREVENTION PROGRAMME: ANALYSIS OF EXPERIENCE OF SCHOOL COMMUNITY MEMBERS

Aurelija Baniulienė, Audronė Juodaitytė

Summary

The efficiency of bullying prevention programme “Olweus” (OBPP) created by Mr D. Olweus, a professor of psychology at Bergen University, is analyzed in the article by referring to experience gained by the school community members during participation in this programme. The aim of the article is to reveal the experience of the school community members, who participate in the “Olweus” bullying prevention programme, in the prevention of bullying actions/activities. Presenting the results of the research, qualitative research methods (content analysis, semi-standardized interview, discourse analysis) are given, which reveal the analysis of experience of members of communities of the schools participating in this children bullying prevention programme in the context of knowledge, values, and beliefs. The analysis of the research data shows that school community members are replacing the previous preventive culture based on the authoritarian role of an adult (discipline, control) eliminating the discussion with children by the prevention on democratic principles. School community members reveal the gained knowledge and experience as significant in prevention of bullying activities.

Keywords: children bullying, bullying prevention, Olweus bullying prevention programme, experience development of teachers.

MOKYTOJŲ, DALYVAUJANČIŲ OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOJE, PATIRTIES KAITA

Aurelija Baniulienė, Audronė Juodaitytė

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas Bergeno universiteto psichologijos profesoriaus D. Olweus sudarytos patyčių prevencijos programos „Olweus“ (OPPP) efektyvumas per mokyklos bendruomenės narių įgytą patirtį, dalyvaujant OPPP. Straipsnio tikslas yra atskleisti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje, patirtį. Taikyti kokybinio tyrimo metodai: turinio (content) analizė, pusiau standartizuotas interviu, diskurso analizė. Jais analizuojama vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“ dalyvaujančių mokyklos bendruomenės narių patirtis žinių vertybių, įsitikinimų kontekste. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad mokyklos bendruomenės nariai ankstesnę prevencinę kultūrą, orientuotą į suaugusiojo autoritarinį vaidmenį (drausminimą, kontrolę), eliminuojant diskusiją su vaikais, keičia į prevenciją, grįstą demokratiškais principais. Mokyklos bendruomenės nariai įgytas žinias bei patirtį vertina kaip reikšmingą patyčių veiksmų prevencijai.

Prasminiai žodžiai: vaikų patyčios, patyčių prevencija, Olweus patyčių prevencijos programa, mokytojų patirties kaita.

[teikta 2011-09-19